

Mechtild Borrmann

Over de grens

A.W. Bruna Uitgevers

Proloog

Over Henriette Bernhard, geboren Schöning, zal het hier gaan. Over haar moed en overmoed, over haar geluk en ongeluk, over haar schuld en onschuld en de behoefte om het juiste te doen.

Als kind was ze een echte wildebras, zo eentje die geen angst leek te kennen en voortdurend haar grenzen aftastte. Die altijd op het uiterste randje van een steile helling balancerde en nooit opzijsprong, ook niet als de steentjes onder haar voeten loskwamen en dertig meter naar beneden vielen. Die op haar handen lopend de speelplaats overstak, urenlang over de Hoge Venen rondstruinde, waar ze met een bijna griezelig soort van zekerheid altijd weer begaanbare paden door het hoogveen vond.

Haar lach is in de herinnering gebleven, een lach zo vol en diep dat hij elke ruimte leek te vullen. De onderwijzeres van de eerste klas noemde het een valse lach, omdat hij altijd een beetje minachtend klonk, maar dat was hij niet.

Jaren later, toen het gehoor gevoelig was geworden voor nuances, konden degenen die haar goed kenden de vertwijfeling erin horen en tegelijk de levenshonger, de twee polen in haar die ze haar leven lang met de precisie van een apothekersweegschaal in evenwicht probeerde te brengen en te houden.

Lange tijd wist ze het evenwicht te bewaren door elke

gram levensvreugde het dubbele gewicht toe te kennen. Uiteindelijk volstond ook dat niet.

De poging vat op haar te krijgen, haar leven chronologisch en waarheidsgetrouw te reconstrueren, is een onmogelijke opgave gebleken. De getuigen hebben hun herinneringen opgeschoond, soms uit een behoefte haar geen onrecht te doen, maar vaak ook om zichzelf in een gunstig daglicht te stellen. Waarschijnlijk bezondigt iedereen zich daar weleens aan, maar in dit geval zijn de hiaten en de ver uit elkaar liggende waarheden pijnlijk. Hoe is het mogelijk haar recht te doen als je moet toegeven dat die ene waarheid over haar niet bestaat en nooit heeft bestaan?

Ook in de politiedossiers is die niet te vinden, daar al helemaal niet.

En als je tenminste nog zou kunnen zeggen waar het allemaal mee is begonnen! Als je tenminste zou kunnen zeggen: op die en die dag, toen is alles misgegaan. Maar zo eenvoudig is het niet.

1

Velda, najaar 1970

Woensdag is er weer een zitting, de uitspraak is over twee weken. 'In naam van het volk,' zal de rechter zeggen, en dan zal hij rechtspreken.

De kranten volgen het proces op de voet. De regionale krant had het over 'bewezen schuld' en 'onweerlegbare bewijzen' en een landelijke krant schrijft: 'De leugens van Henriette B.' Verderop viel nog te lezen dat Henriette – die altijd kortweg Henni werd genoemd – zich al op zeventienjarige leeftijd schuldig had gemaakt aan strafbare feiten en sindsdien keer op keer met politie en justitie in aanraking is gekomen.

In de ketel op het fornuis begint het water te koken. Elsa Brennecke staat met haar handen op de keukentafel steunend op. 'Jaja, de mensen maken het zich graag gemakkelijk. Net zoals het hun uitkomt. Hier wat verzwijgen, daar wat toevoegen en klaar is de nieuwe waarheid!'

Haar bastaardhond Sam ligt onder de tafel. Hij tilt zijn kop op, luistert even en legt hem dan weer terug op zijn voorpoten. Elsa's linkerbeen is wat korter, een omstandigheid die haar ouders toen ze nog klein was hebben genegeerd. Ze trok altijd wat met haar been, en haar vader had gezegd: 'Dat groeit er vanzelf wel uit.' Toen het hompelen steeds erger werd en ze over pijn begon te klagen, werd er

eindelijk een arts geraadpleegd. Maar toen was het te laat. Haar bekken stond scheef en haar wervelkolom had dat gecompenseerd met een zijwaartse kromming. Sindsdien draagt ze onder haar linkerbuitenschoen een verhoging. Een klompschoen. Dat loopt gemakkelijker, maar de schade is aangericht en haar heupen en rug bezorgen haar met de jaren steeds meer last.

Ze strompelt in haar afgetrapte grijsgeruite huisschoenen naar het fornuis. Op de koelkast staat de thermoskan die ze zichzelf drie jaar geleden cadeau heeft gedaan. Nu zet ze 's morgens altijd een hele kan koffie, en die blijft tot de middag warm. Ze plaatst het porseleinen filter met een filterzakje op de kan, schept er koffiempoeder in en giet daar kokend water op. De geur begint zich te verspreiden en vult het bescheiden keukentje.

De tafel met het grijs-wit gemêleerde formica tafelblad, de koelkast en ook het elektrische fornuis hadden ze in de loop der jaren allemaal nieuw gekocht. Heinz had haar ondanks haar ongelijke benen willen hebben en hij was een goede echtgenoot geweest. In de houtzagerij had hij gewerkt, en zij had wat bijverdiend met het stuk land achter het huis. De grote tuin leverde meer op dan ze nodig hadden, en elke zaterdag verkocht ze groente en fruit op de weekmarkt in Monschau. 's Avonds had ze altijd de opbrengst geteld. Het bedrag had ze in een schriftje genoteerd en het geld in het blikken trommeltje met het sneeuwlandschap op het dek-sel gestopt. AACHENER PRINTEN stond er op de zijkant, en Heinz had soms schertsend gevraagd: 'Hoeveel printen zitten daar wel niet in?'

Ze hadden veel kinderen gewild, maar daar was niks van gekomen. Na twee miskramen in de zesde maand was het duidelijk dat haar scheve bekken de vrucht niet kon dragen. Heinz had haar desondanks niet verlaten. Ze waren

tevreden geweest met hun leven, tot haar Heinz zeven jaar geleden – slechts drieëndertig jaar oud – was overleden. Zomaar. Een paar dagen tevoren had hij geklaagd over pijn op de borst.

‘Daar moet je mee naar de dokter,’ had ze gezegd. Hij had laconiek gereageerd: ‘Het is vanzelf gekomen, het zal ook vanzelf wel weer weggaan.’ Zo was hij geweest, haar Heinz. Tijdens het werk in de zagerij was hij op een ochtend ineens omgevallen. Toen ze haar eindelijk op de hoogte hadden gebracht en ze ’s middags in het ziekenhuis aankwam, lag hij al opgebaard in de kapel. Ze had zijn gezicht gestreeld en het niet kunnen geloven. Dat kon haar Heinz gewoon niet zijn, die sterke, gezonde kerel.

‘Je kunt me toch niet alleen laten?’ had ze tegen hem gefluisterd, maar dat had hij dus wel gedaan, en met amper dertig jaar was ze weduwe. Pas vier dagen later, toen de dorpsbewoners haar op het kerkhof met een stevige handdruk condoleerden, had ze beseft dat de medelijdende blikken niet alleen te maken hadden met haar verlies, maar ook met haar afzienbare toekomst. Ze was geen schoonheid, ging strompelend door het leven en kon geen kinderen krijgen. In de dagen daarna had ze veel gehuild, om Heinz en om zichzelf. Om Heinz omdat ze hem miste, en om zichzelf omdat ze pas dertig was en vreesde dat ze van nu af aan als de weduwe Brennecke door het leven zou gaan.

Ze zet het filter in de gootsteen, pakt een beker uit de kast en schenkt hem vol. Dan schroeft ze de stop op de thermoskan en draait de kan even op zijn kop om te controleren of hij goed is afgesloten.

De stenen gootsteen en de eiken keukenkast met de gewelfde deuren en ingebouwde glazen voorraadbakjes voor suiker, meel en zout zijn nog van haar ouders geweest. Ook de hoekbank met de versleten blauwe bekleding staat er al

sinds jaar en dag. Een roestvrijstalen gootsteen, daar hadden ze op het laatst nog voor gespaard. Ze had er graag zo eentje gehad, maar Heinz' begrafenis had haar al haar spaargeld gekost.

In de jaren daarna was er nooit meer iets overgebleven om te kunnen sparen. Na Heinz' dood had ze als verkoopster gewerkt in de kantoorboekhandel in Monschau, maar het lange staan was zo pijnlijk dat ze ontslag had moeten nemen. Met haar kleine weduwepensioentje en de verkoop op de markt kan ze nu net rondkomen.

De afgelopen weken heeft ze haar tuin verwaarloosd, omdat ze voor alle zittingen naar Aken is gereisd. De thermoskan had daarbij goede diensten bewezen. 's Morgens om zeven uur moest ze al weg. Vijftien minuten lopen naar de bushalte, dan met de eerste bus naar het station van Monschau, met de trein naar Aken en daar nog een keer een kwartier lopen naar de arrondissementsrechtbank. Een heel eind, maar ze had geen procesdag verzuimd, en als de agenten Henni door de zijingang naar de beklagdenbank brachten, had ze haar altijd even toegeknipt. Een kort knikje, een klein teken waarmee ze wilde zeggen: niet de moed verliezen!

Een keer had ze een plekje net naast de beklagdenbank weten te bemachtigen. Henni had zich naar haar omgedraaid en gefluisterd: 'Elsa, je hoeft echt niet elke keer weer die lange reis te maken.'

'O jawel, Henni,' had ze geantwoord. 'Dat moet ik wel!' Dat had ik twintig jaar geleden al moeten doen, had ze er in haar hoofd aan toegevoegd, maar gezegd had ze dat niet.

Henni's man Georg zat altijd al in de zaal als ze aankwam. Hij leek jaren ouder geworden.

Elsa strompelt terug naar de keukentafel en gaat weer zitten. Ze schopt haar linkerpantoffel uit en streelt met haar

voet zachtjes over Sams vacht. Ze praat tegen de hond, zoals ze dat al jaren doet. Sam kan goed luisteren.

‘Die arme Georg, ik heb met hem te doen. Hij begrijpt de wereld niet meer. “Waarom verdedigt ze zich niet?” vroeg hij aan mij. Wat moet ik daar nou op antwoorden? Zelfs op vragen van de rechter reageert ze niet. En de mensen nemen haar dat kwalijk.’

Tijdens de pauzes hoort Elsa ze altijd praten op de gang.

‘Als ze onschuldig was, dan zou ze zich toch zeker verdedigen,’ had een vrouw gezegd.

‘Ach, wat weet u daar nou van?’ had Elsa haar terechtgevozen. ‘U hebt geen idee!’

Ze neemt een slok koffie. ‘Zo denken de mensen, Sam,’ zegt ze zachtjes tegen de hond. ‘Daar kun je niks aan veranderen.’

Met haar advocaat, mr. Grüner, had Henni waarschijnlijk ook nooit gesproken. Hij maakte tijdens het hele proces een hulpeloze indruk, alsof hij het allemaal niet aankon. Henni’s zwijgen en dan ook nog die getuigen met allemaal hun eigen specifieke herinneringen. De halve waarheden, de hiaten in hun geheugen en de kleine opsmuksels om zichzelf belangrijk te maken. ‘Van horen zeggen,’ luidde mr. Grüners enige bezwaar keer op keer. Aanvankelijk had hij zijn ‘Bezwaar! Van horen zeggen!’ nog met luide stem geroepen, maar met elke procesdag klonk zijn bezwaar krachtelozer.

Als de getuigen aan het woord waren, zat Henni er met hoog opgeheven hoofd bij, soms met een soort van milde verbijstering in haar blik. Geen wrok, geen verontwaardiging. Ze zat erbij als een toeschouwer in een theater.

Elsa trekt haar linkerpantoffel weer aan en strompelt met haar beker in de hand naar het raam. ‘Tenzij er een wonder gebeurt, zullen ze Henni veroordelen,’ fluistert ze tegen het raam.

De mensen in het dorp hadden dat al gedaan. Als ze vrijdags in de kruidenierswinkel bij Marion Pfaff haar boodschappen doet, praten de mensen erover. Iemand die hier was opgegroeid, had zoiets gedaan. Dat paste niet in hun teruggetrokken, kleine wereldje. Marion maakt geen geheim van haar mening en zegt tegen iedereen die het wil horen: 'Als kind deed ze altijd al van die domme dingen, en later, als jong meisje... Nou ja, waar ze vervolgens heeft gezeten, weten we allemaal. Slecht gezelschap, je weet waar dat toe leidt.' Het had iets geruststellends. Het betekende dat dit dorp niet zo iemand had voortgebracht.

Elsa kijkt naar Sam. 'Leugenachtig volk, stuk voor stuk. Eerst konden ze haar goed gebruiken, hebben ze lekker verdiend aan haar moed en onverschrokkenheid. En toen... Achteraf beweerden ze ineens dat Henni altijd maar meer had willen hebben, dat ze nooit tevreden was geweest. Terwijl ze allemaal wisten waarom ze telkens weer het plateau over ging.'

En daar zou zij Jürgen Loose over vertellen, over de Henni die in de rechtszaal niet zichtbaar was. Elke dag had die jongeman in de zaal gezeten en net als zij ging hij 's middags te voet terug naar het station. Onderweg had hij haar aangesproken. 'Jürgen Loose,' had hij zich voorgesteld, en hij had gevraagd of zij een kennis van Henriette Bernhard was. Ze was stug doorgelopen en hij was naast haar blijven lopen, aan één stuk door pratend. Dat hij student in de rechten was, met zwaartepunt strafrecht, vertelde hij, en dat hij het proces voor zijn studie volgde. Dat de advocaat geen goed figuur sloeg, maar dat zijn cliënte het hem ook niet gemakkelijk maakte. Hij had het over verdedigingsstrategieën en allerlei juridisch gedoe. Het had nogal opschepperig geklonken.

'Mevrouw Bernhard is toch heus geen gemakkelijk ie-

mand. Ik bedoel, ze laat haar advocaat wel erg in de kou staan. Waarom zegt ze niet waarom ze het heeft gedaan? Waarschijnlijk zou hij dan verzachtende omstandigheden kunnen aanvoeren.'

Toen was Elsa uitgevallen. 'Aha! En hoe weet u zo zeker dat ze het heeft gedaan?'

Loose had een rood hoofd gekregen en verlegen gestameld: 'Eerlijk gezegd heb ik daar inmiddels ook mijn twijfels over.'

Het had oprecht geklonken en ze was even blijven staan. 'Hoe kan ik weten dat u niet van de krant bent?'

Hij had een collegekaart uit zijn tas gehaald en aan haar overhandigd. Eenentwintig jaar oud was hij. Sindsdien waren ze altijd samen van de rechtbank naar het station gelopen. Zijn opschepperige jargon had hij al snel achterwege gelaten en Elsa meende daarachter een jongeman te herkennen die oprecht geïnteresseerd was in de waarheid.

Gisteren had ze hem uitgenodigd, vanmiddag zou Jürgen Loose bij haar op bezoek komen. Misschien beging ze een domheid, maar in het proces werd een beeld van Henni geschetst dat in niets leek op de echte Henni. Ze zou hem vertellen hoe Henni echt was of, beter gezegd, hoe ze was geweest.

Elsa kijkt uit over haar uitgestrekte tuin. De bladeren van de fruitbomen hebben een bruingeel tapijt over de bodem uitgespreid. De leeggeogste bedden in de moestuin heeft ze al omgespit. De spruiten en de boerenkool staan nog, daar moet ze nog mee wachten, daar moet de vorst eerst overheen. Alleen de laatste twee rijen aardappelen moet ze nog rooien voordat de nachten koud worden.

Haar blik dwaalt van de tuin naar de straat en de ruïne schuin aan de overkant. De grijze façade met de hologige, glasloze vensters en de grote roetsporen die tot aan het

ingestorte dak reiken. De voordeur is met planken dichtgespijkerd, langs de straat staat een bord met VERBODEN TOEGANG. De tuin is verwilderd, het onkruid woekert onder het beukenhouten hek door tot aan de straat. Huis en tuin verkeren al geruime tijd in deze erbarmelijke toestand, niet pas sinds de brand. Henni's vader had zich er tegen het einde niet meer om bekommerd.

Elsa zet de lege beker in de gootsteen. 'Kom, Sam. Het blijft droog en de aardappelen moeten de grond uit. Het duurt nog wel even voor die jongeman komt.'

Meteen staat de hond opgetogen kwispelend naast haar.

Velda, 1945

Henni Schöning was twaalf toen de oorlog eindelijk voorbij was. Velda was lange tijd verschoond gebleven, alleen in het voorjaar van 1940, toen België werd bezet, kwam de oorlog even dichterbij. Een paar dagen lang was het geronk van de vliegtuigen die over het dorp vlogen te horen geweest, daarna keerde de rust weer terug.

Henni ging naar de dorpschool en was een van de besten van de klas, zonder dat ze er veel moeite voor hoefde te doen. Het kwam haar allemaal aangewaaid en de nieuwe onderwijzer, die in de herfst van 1945 in de plaats kwam van juffrouw Guster, gaf haar op de laatste schooldag van de zesde klas een uitbrander omdat ze de dag daarvoor weer eens had gespijbeld. Die onvergelykelijke lach van haar, die als een frisse windvlaag over de kleine speelplaats voor de school joeg, was in die dagen al niet vaak meer te horen.

De onderwijzer zei: ‘Henni, je hebt zoveel gaven, maar je lijkt ze zelf niet te waarderen. Het is gewoon een schande hoe jij je talenten verkwist.’

Een paar seconden lang bleef ze met gebogen hoofd zitten. Hoewel ze bekendstond om haar grote mond en altijd overal een antwoord op leek te hebben, bleef ze nu heel stil. Toen sprong ze op en rende naar buiten. Niemand mocht haar zien huilen.

Henni's ouders waren eenvoudige mensen. Haar vader, Herbert Schöning, werkte als meester-horlogemaker bij juwelier Franzen in Monschau. Hij was een tengere, vrome man die zijn kinderen een strenge opvoeding gaf. Hij was afgekeurd voor het leger, maar begin 1943 was er behoefte aan zijn kalme handen, die het gewend waren millimeterwerk uit te voeren. Na een training van zes weken werd hij ingedeeld bij een explosievenopruimingscommando.

Zijn vrouw Maria bleef achter met de vier kinderen: Henni, Johanna, Matthias en Fried. En toen barstte in de winter van 1944 de oorlog in alle hevigheid los in de Eifel. Het Ardennenoffensief met de slag om het Hürtgenwald duurde eindeloos voort. Dorpen werden ontruimd, raakten verwickeld in stellingengevechten en werden volledig verwoest. Er vielen honderden burgerslachtoffers. Na de verwoesting van het treinstation en een paar woonhuizen aan de zuidelijke punt van Velda werd het bevel tot evacuatie gegeven, en de dorpsbewoners gingen met handkarren en ossenwagens op weg. Maria Schöning en nog vijf andere families bleven achter. Gerlinde Kopisch, die met de vijfjarige Wilhelm en de negenjarige Magdalena een paar huizen verderop woonde, had geen kelder. De twee vrouwen brachten met hun kinderen hele dagen en nachten in de kleine voorraadkelder van het huis van de Schönings door.

Het eenvoudige vakwerkhuis lag in het uiterste noorden van het dorp. Het had drie kamers, een woonkeuken en een houten wc-huisje naast de kippenstal. Huis en tuin waren omgeven door een hoog beukenhouten hek. Dag en nacht denderden gevechtsvliegtuigen over het dorp heen en het staccatogeluid van de artillerie weergalmde over de heuvels en leek van alle kanten tegelijk te komen. De twee vrouwen zaten met de kinderen in de kleine voorraadkelder tussen aardappelkisten en de kast met weckpotten, en wanneer het

krijgslawaai het huis op zijn grondvesten deed schudden, zong het rinkelende geluid van de glazen potten rond hun hoofden. Ze drukten hun kinderen tegen zich aan, hopen en biddend dat zij verschoond zouden blijven. Alleen de elfjarige Henni ging verderop zitten en zei: 'Mama, ons gebeurt niks, ik weet het zeker.' En de overtuiging waarmee ze dat zei had een troostende werking.

De eerste stille nachten nadat de gevechten eindelijk uitgevchten waren, hadden iets griezeligs. De twee vrouwen wantrouwden de rust en uit angst dat het gedreun en geronk weer zouden kunnen beginnen terwijl zij en hun kinderen lagen te slapen, waakten ze nog nachtenlang in de keuken. Toen kwamen de vreemde soldaten, en een voor een keerden de dorpsbewoners terug. Als door een wonder was het dorp, op het station en vijf huizen na, gespaard gebleven.

Werner Kopisch keerde als eerste weer terug. Maria moest nog een paar weken in ongewisheid leven, maar toen keerde ook Herbert Schöning terug uit Engelse krijgsgevangenschap. 'We hebben geluk bij een ongeluk gehad,' zei ze tegen haar kinderen. 'Vergeet dat nooit!'

In vrijwel alle huizen in het dorp werd gerouwd vanwege een gevallen of vermiste echtgenoot, broer of zoon, en er heerste grote onzekerheid hoe het nu verder zou gaan onder de bezetting. Maar het was eindelijk vrede.

Maria Schöning was zeven jaar jonger dan haar man. Ze was opgegroeid bij een tante in Gerolstein en op haar zestiende als dienstmeisje in dienst gekomen bij juwelier Franzen, waar Herbert Schöning in de werkplaats werkte. Maria was zeventien geweest toen hij om haar hand vroeg. Een huwelijk uit liefde was het niet geweest, maar ze mochten elkaar graag en in de loop der jaren was er een vertrou-

wensband tussen hen gegroeid. De eerste paar jaar hadden ze in een tweekamerwoning in Monschau gewoond. Toen overleed Herberts vader, die al een paar jaar weduwnaar was, en erfde Herbert het huisje in Velda. Toen ze er in 1935 naartoe verhuisden, was Henni twee jaar oud en Maria in verwachting van de tweeling Matthias en Johanna. Fried, het nakomelingetje, was vijf jaar later geboren.

De eerste dagen nadat haar man was teruggekeerd uit krijgsgevangenschap was Maria volledig in beslag genomen door haar vreugde over het feit dat haar gezinnetje weer bij elkaar was, en ze had niets in de gaten, maar al snel besepte ze dat haar man was veranderd.

Pas weken later vertelde hij dat het was begonnen vlak nadat hij gevangen was genomen. Toen hij op een ochtend wakker werd, trilde hij over zijn hele lichaam, alsof de immense inspanning waarmee hij zijn angst maandenlang had onderdrukt ineens naar buiten kwam. Zijn armen en benen schokten ongecontroleerd en hij kreeg krampachtige huilbuien. Een algeheel verlies van controle dat pas na uren langzaam wegebde. Dagenlang was hij op zijn brits blijven liggen omdat zijn hart telkens weer op hol sloeg en niet tot rust kwam. Toen was het eindelijk voorbij. Alleen het trillen van zijn handen, dat was gebleven.

Herbert Schöning was nu een meester-horlogemaker die zijn handen niet stil kon houden. Hij probeerde het, keerde terug naar zijn oude werkplek bij juwelier Franzen in Monschau, verzette zich uit alle macht tegen het trillen, zwachtelde zijn polsen in tot ze pijn deden, omdat hij het idee had dat de onrust daarvandaan kwam. Hij naaide leren manchetten die strak om zijn polsen en handpalmen zaten. Het hielp niet. Juwelier Franzen toonde aanvankelijk begrip, maar na een paar weken moest hij hem toch ontslaan.

‘Herbert, het spijt me, ik zie dat je echt je best wel doet, maar je hebt een uur nodig voor een reparatie die je vroeger in vijf minuten klaarde. Misschien moet je eerst eens helemaal tot rust komen.’

‘Het zijn de zenuwen, meneer Franzen, het gaat vast gauw weer over,’ had Schöning nog geprobeerd.

Franzen was bij de deur blijven staan. ‘Als het over is, mag je altijd weer terugkomen.’

Drie weken was hij thuisgebleven. Maria had thee met melisse en sint-janskruid voor hem gemaakt, maar zodra hij zich aan een klus zette die precisie vergde, begon het trillen weer.

‘Ik kom er niet meer vanaf,’ had hij tegen Maria gezegd. ‘Zodra ik geconcentreerd bezig ben, is die angst er ineens weer. De angst dat ik voor het kleinste foutje met mijn leven zal moeten betalen.’ Hij had met zijn knokkels tegen zijn slapen gebonkt. ‘Ik weet dat het niet zo is! Hierboven weet ik dat wel, maar mijn handen... mijn handen weten het niet.’

Hij vond werk als hulparbeider bij een bouwbedrijf, maar het werk was te zwaar voor hem.

‘Schöning, dat is geen werk voor jou,’ zei de metselaar met wie hij samenwerkte al na twee dagen. Na veertien dagen moest hij inzien dat de man gelijk had. Hij had de kracht niet om een zak cement met een zwaai op zijn schouders te tillen zoals de anderen.

Vlak daarna was het begonnen.

De Schönings waren gelovige katholieken die op zondag regelmatig naar de mis gingen, maar Herbert Schöning begon zich nu op een heel andere manier met de godsdienst bezig te houden. Elke dag ging hij naar de kerk en bleef daar urenlang in gebed verzonken zitten. Thuis las hij in de bijbel, leek zijn vrouw en kinderen amper nog waar te ne-

men en deed ook geen enkele moeite meer om ander werk te vinden. Vaak zat hij alleen maar aan de keukentafel voor zich uit te staren. Henni begreep niet wat er gebeurde en Maria moest haar steeds weer manen geduldig te zijn. 'Je vader heeft tijd nodig,' zei ze als Henni kwaad werd en zei dat hij toch op zijn minst kon helpen bij het werk in de tuin.

Eind oktober 1945 ging het helemaal mis. Het was al bitterkoud. Velda kreeg van de bezetters toestemming om het dode hout uit het bos twee kilometer verderop te halen om daar in de winter mee te stoken. Maria ging op pad met haar kinderen en de zware houten handkar. Ze kregen een tien meter lange den toebedeeld en een acht meter hoge, met granaatsplinters doorboorde spar die met wortels en al was omgevallen. Ze moesten de bomen van de takken ontdoen, de stam en de takken in stukken hakken en die dan met de kar naar huis vervoeren. Met een beugelzaag en een handzaag zaagden ze moeizaam de takken af en brachten die zo goed als het ging op maat. Vervolgens moesten ze de kar met het hout het hele bos door duwen tot aan de straat en dan nog de lange weg naar huis. De eerste avond hadden ze allemaal al kapotte blaren op hun handen.

Ook de Kopischen waren in de weer met hun hout. Werner Kopisch schoot Maria telkens te hulp wanneer de botte beugelzaag weer eens in het hout bleef steken en ze hem niet meer voor- of achteruit kreeg.

Waarschijnlijk hadden ze zich nog dagenlang zo moeten afbeulen als boer Kämper, die zijn portie hout al samen met zijn twee volwassen zonen naar huis had gebracht, op de derde dag niet langs was gekomen met zijn paard en wagen. Hij had een tweemanstrekzaag bij zich, duwde Maria en de kinderen aan de kant en ging aan het werk. Samen met Kopisch zaagde hij diens hout en dat van de Schönings in lange stukken.

‘Gooi het maar op mijn wagen. Ik haal het thuis even onder de cirkelzaag door en dan breng ik het bij jullie langs,’ zei hij kortaf.

Toen ze klaar waren en Maria Kämper en Kopisch bedankte, wreef Kämper met zijn eeltige hand over zijn gezicht. ‘Het is goed, Maria, ik doe het met plezier. Maar zeg maar tegen die man van je dat hij een luie hond is en dat je met al dat bidden de kamer niet warm krijgt.’

Maria had beschaamd haar ogen neergeslagen, maar voor Henni was Kämpers opmerking een soort bevrijding. Eindelijk had iemand hardop gezegd wat zij al wekenlang dacht.

Thuis sprak Maria er met geen woord over. Bij het avondeten haalde Herbert Schöning – zoals hij inmiddels voor elke maaltijd deed – de bijbel tevoorschijn en begon eruit voor te lezen. De dunne aardappelsoep, die Maria al over de kommen had verdeeld, dreigde koud te worden. Ineens pakte de kleine Fried zijn lepel en begon te eten zonder het verlossende amen en het kruisteken af te wachten. Zijn vader keek op, pakte de lepel uit zijn hand en zei: ‘Naar bed, jij, nu meteen!’

Maria waagde een zwak protest. ‘Maar Herbert, dat kun je niet maken.’

Nog voordat hij kon antwoorden, pakte Henni haar lepel en gaf die aan Fried. Haar stem trilde van onderdrukte woede toen ze zei: ‘We gaan nu eten! De soep wordt koud en wij hebben honger van het harde werken. Jij hebt ten slotte niet gewerkt.’

Een paar seconden lang heerste er doodse stilte. Henni keek haar vader uitdagend aan. Herbert Schöning haalde uit en sloeg haar met zijn vlakke hand in het gezicht. Henni’s wang brandde. Ze slikte haar tranen in, sloeg haar ogen even neer, hief vervolgens haar hoofd weer en zei koppig:

‘We moesten u van boer Kämper zeggen dat u met bidden het huis niet warm krijgt.’

Herbert Schöning stond op en verliet zonder een woord het huis.

Later zou Henni zeggen dat het die avond was gebeurd, dat op die avond alles anders was geworden. ‘Het was niet de ruzie en ook niet die klap. Maar toen hij uren later thuis kwam en alleen maar zei “Ik heb voor je gebeden”, wist ik dat we niet meer op hem konden rekenen.’

Misschien had ook Maria Schöning dat die avond beseft, misschien ook pas in de weken daarna, maar in januari 1946 ging ze op zoek naar werk. Ze vond een baan bij restaurant Zum Eifelblick in Monschau. Met haar inkomen kon het gezin het hoofd boven water houden. De waard was een royale man en gaf haar regelmatig naast haar weekloon ook het overgebleven eten van de vorige dag mee, wat neerkwam op een extra inkomen.

Steeds vaker nam Maria Henni mee naar het restaurant om te helpen. Ze verlieten om zes uur ’s morgens het huis. De tweeling Johanna en Matthias zorgde ervoor dat zijzelf en Fried op tijd op school kwamen, want vader zat al bij de vroegmis. Maria had haar dochter graag de laatste anderhalf jaar op school gelaten, maar zonder Henni kon ze al het werk in de bediening en in de keuken nauwelijks voor het middaguur afkrijgen.

In die eerste naoorlogse winter liepen ze in het donker door de sneeuw, en tegen de tijd dat ze Monschau bereikten, hadden ze natte voeten en waren ze koud tot op het bot. Ze staken de oven in de keuken aan, deden de afwas van de vorige avond, poetsten de keuken en het restaurant, schilden aardappelen en maakten groenten schoon. Na gedane arbeid begonnen ze aan de moeizame terugweg.

Herbert Schöning was bijna nooit meer thuis. Tegen een

kleine vergoeding nam hij de taken van de koster op zich: hij maakte de kerk gereed voor de mis, bekommerde zich om kaarsen en bloemen, veegde de paadjes op het kerkhof aan en luidde de kerkklokken.

Het gezinsleven ontspande zich. Vader zat niet meer urenlang aan de keukentafel voor zich uit te turen en na de aanvaring met Henni las hij voor het eten niet meer uit de bijbel voor. Net als vroeger zeiden ze alleen nog samen een kort dankgebed, en Maria en Henni wisten dat zij daarvoor verantwoordelijk waren.

Maar toen kwam april 1947.